

Tomasz BUCHWALD, Michał GINTER¹

ANALIZA LOKALNEGO RYNKU PRACY POWIATU JAROCIŃSKIEGO

Streszczenie

Badanie dotyczące analizy lokalnych rynków pracy pokazało, że aktywność zawodowa ludności w latach 2006 – 2011, mimo powolnego wzrostu, nie osiągnęła poziomu występującego w krajach Unii Europejskiej. Istnieje duże zróżnicowanie na powiatowych rynkach pracy, spowodowane w dużej mierze uwarunkowaniami historycznymi. Najgorsza sytuacja panuje na obszarach Polski Wschodniej i Północno-Zachodniej. Cechą charakterystyczną polskich przemian gospodarczych jest stopniowy wzrost znaczenia dużych ośrodków regionalnych, z jednoczesnym pozbawieniem znaczenia ośrodków lokalnych. Badania przeprowadzone dla powiatu jarocińskiego potwierdziły istnienie problemu z wejściem na rynek pracy ludzi młodych z wykształceniem wyższym. Wzrosła mobilność przestrzenna ludności powiatu, co oznacza, że zwiększyła się skłonność do poszukiwania pracy nie tylko w miejscu zamieszkania, ale także poza nim.

Słowa kluczowe: rynek pracy, bezrobocie, podmioty gospodarcze, dojazdy do pracy

ANALYSIS OF LOCAL LABOUR MARKET IN JAROCIN DISTRICT

Summary

Analysis of the local labour market proves that professional activity of the population in 2006 – 2011, although showing a slow growth, did not approach the level observed in the EU. There are considerable disparities between particular districts' labour markets, due mainly to historical factors. The situation is the worst in the eastern and northwestern Poland. The Polish economic transformation is characterized by a gradual growth of the importance of large cities and a decline of provincial towns. The research conducted for Jarocin district confirms the difficulties which young people with higher education have on the labour market. The spatial mobility of the district's inhabitants has increased, which means that people are more and more ready to seek employment away from home.

Key words: the labour market, unemployment, business entities, commuting to work

1. Wstęp

Polityka rynku pracy zmienia się dynamicznie pod wpływem wielu czynników: demograficznych, społecznych a przede wszystkim gospodarczych.

¹ mgr Tomasz Buchwald – Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; e-mail: xstom@wp.pl; mgr Michał Ginter – doktorant, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; e-mail: michal.ginter@ue.poznan.pl.

Sytuacja na globalnym rynku pracy może być różna od tej, która wiąże się z rynkami lokalnymi. Realizacja polityki lokalnej na podstawie tak zagregowanych danych nie będzie skuteczna, ponieważ podejmowanie decyzji na szczeblu lokalnym wymaga wiedzy bardziej szczegółowej i precyzyjnej, dotyczącej tego regionu, na którym funkcjonuje [Góra, Sztanderska, 2006, s. 49]. Badanie rynku pracy w układzie przestrzennym jest podstawą formułowania trafnej polityki usuwania tych dysproporcji terytorialnych.

Reforma administracyjna i samorządowa w 1999 roku przyznała więcej kompetencji władzom samorządowym (gminnym i powiatowym), między innymi w zakresie polityki na rynku pracy. Jednak podejmowanie właściwych działań przez samorządy jest uwarunkowane uzyskaniem pełnych i rzetelnych informacji o sytuacji panującej na konkretnym rynku.

Rynek pracy w Polsce charakteryzuje bardzo duże zróżnicowanie terytorialne. Jest ono widoczne już w przekroju regionu, który zazwyczaj utożsamia się z województwami i w ujęciu lokalnym – z powiatami.

Celem pracy jest analiza lokalnego rynku pracy. Przeprowadzono ją dla całego kraju, natomiast diagnoza szczegółowa dotyczy jednego, wybranego powiatu – powiatu jarościńskiego. Wybór ten wynikał z faktu, że boryka się on z wieloma typowymi problemami, wynikającymi z trudnej sytuacji na rynku pracy i wymaga dokładnego przeanalizowania zjawisk wiążących się z tą sytuacją. Ponadto, autorzy przez wiele lat są związani z powiatem jarościńskim i mają możliwość obserwacji zmian zachodzących na terenie lokalnego rynku pracy w długim okresie.

Diagnoza dostarczy wiedzy decydentom lokalnym, czyli władzom samorządowym o sytuacji na rynku, ułatwiając podejmowanie odpowiednich decyzji związanych z przeciwdziałaniem problemom pojawiającym się na jarościńskim rynku pracy.

Analiza objęła zróżnicowanie w przekroju powiatów w latach 2006 i 2011. Za 2006 rok zostały opublikowane w ujęciu lokalnym wyniki badania dojazdów do pracy, a te mają duże znaczenie dla diagnozowanego zjawiska. Rok 2011 jest, z kolei, ostatnim rokiem, dla którego na podstawie pełnych i ostatecznie zweryfikowanych danych, było możliwe opracowanie wyników badań, biorąc pod uwagę założenia przyjęte w roku 2006. Analizę zróżnicowania terytorialnego przeprowadzono przy pomocy podstawowych miar opisu statystycznego.

W trakcie badania sytuacji na lokalnym rynku pracy wykorzystano dane z Banku Danych Lokalnych Urzędu Statystycznego, dane z Powiatowego Urzędu Pracy i Urzędu Skarbowego w Jarocinie. Wykorzystano także opracowania teoretyczne obejmujące funkcjonowanie lokalnych rynków pracy oraz publikacje traktujące o strategii rozwoju powiatów.

2. Aktywność ekonomiczna na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)

Próba oceny sytuacji na podstawie jednego tylko parametru może prowadzić do poważnych błędów diagnostycznych. Zatem, oceniając terytorialne zróżnicowanie na rynku pracy, nie należy ograniczać się do określenia obszarów o najwyższej i najniższej

stopie bezrobocia. Należy dokonać analizy podstawowych wskaźników rynku pracy: współczynnika aktywności zawodowej, wskaźnika zatrudnienia i stopy bezrobocia. Do analizy sytuacji na rynku pracy w Polsce wykorzystano dane Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności, które są najszerszym i najbardziej kompleksowym źródłem informacji, pozwalającym na analizę rynku pracy, ale tylko w ujęciu regionalnym. Według BAEL, za bezrobotnych uważa się osoby w wieku 15–74 lata, które spełniają jednocześnie trzy warunki: w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi, aktywnie poszukiwały pracy, były gotowe podjąć pracę w ciągu dwóch tygodni następujących po tygodniu badanym.

Współczynnik aktywności zawodowej (według BAEL) określa procentowy udział aktywnych zawodowo (pracujących i bezrobotnych) do ludności w wieku 15 lat i więcej. Współczynnik ten uległ zwiększeniu z 54,1% w IV kwartale 2006 roku do 56,1% w IV kwartale 2011 roku, przy czym dla kobiet w 2011 roku wynosił 48,7%, a dla mężczyzn 64,7%.

TABELA 1.

Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 i więcej lat w Polsce w IV kwartale 2006-2011 według BAEL

Lata	Współczynniki aktywności zawodowej	Wskaźniki zatrudnienia	Stopa bezrobocia
IV kwartał 2006	54,1	47,5	12,2
IV kwartał 2007	54,1	49,5	8,5
IV kwartał 2008	54,7	51,0	9,5
IV kwartał 2009	55,1	50,4	12,1
IV kwartał 2010	55,8	50,6	12,4
IV kwartał 2011	56,1	50,7	12,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Aktywność ekonomiczna ludności...*, 2006-2011].

Miernikiem pozwalającym dokonać diagnozy rynku pracy jest wskaźnik zatrudnienia (według BAEL określa on procentowy udział pracujących w ogólnej liczbie ludności w wieku od 15 do 74 lat). Przed rokiem 1989 wynosił on 65% i wraz ze zmianami gospodarczymi, jakie dokonały się w Polsce po tym okresie, ulegał ciągłym zmianom [Gołata, 2004, s. 111]. W IV kwartale 2006 roku wynosił 47,5% i wzrastał do 2008 roku, po czym nastąpił spadek w IV kwartale 2009 roku do poziomu 50,4% i do 2011 roku następował powolny jego wzrost. W 2011 roku wynosił 50,7%, przy czym dla kobiet 43,4%, a dla mężczyzn 58,9%.

Wyrazem przemian na rynku pracy jest stopa bezrobocia. Od 2006 roku następował spadek stopy bezrobocia do 2007 roku. W 2007 roku stopa bezrobocia, według BAEL, była najniższa w badanym okresie i wynosiła 8,5% a od 2008 roku do 2011 następował wzrost i w 2011 roku stopa bezrobocia wynosiła 12,5% (tabela 1.).

Po przystąpieniu do Unii Europejskiej polski rynek pracy przechodził wiele zmian strukturalnych i instytucjonalnych. Jednocześnie stał się on częścią ponadnarodowego systemu, związanego ze swobodnym przepływem pracowników. Polska – jako kraj członkowski – została zobowiązana do realizacji celów Europejskiej Strategii Zatrud-

nienia, to jest: pełnego zatrudnienia, polepszenia jakości i produktywności pracy oraz wzmocnienia spójności i integracji społecznej. Na szczycie Unii Europejskiej pełne zatrudnienie zostało zdefiniowane w Strategii Lizbońskiej przez siedemdziesięcioprocentową stopę zatrudnienia. W marcu 2010 roku Komisja Europejska przedstawiła nową strategię „Europa 2020 – Strategia dla inteligentnego, zrównoważonego i integrującego wzrostu”, w której określono ambitny cel dla Unii Europejskiej na 2020 roku, a mianowicie osiągnięcie średniej stopy zatrudnienia dla osób w wieku 20–64 lata w wysokości 75%. Dla Polski cel ten został wyznaczony także na bardzo wysokim poziomie 71%.

3. Terytorialne zróżnicowanie lokalnych rynków pracy

Odzwierciedleniem sytuacji na krajowym rynku pracy jest sytuacja na rynkach lokalnych. W przekroju powiatów bezrobocie rejestrowane (*Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*) w 2006 roku wykazywało duże zróżnicowanie terytorialne (współczynnik zmienności wynosił 38,21%). W około 50% powiatów stopa bezrobocia kształtowała się powyżej krajowej stopy bezrobocia (14,9%). Należy zwrócić uwagę na duże różnice w natężeniu stopy bezrobocia, które w powiecie braniewskim wynosiło 36,7%, a w mieście powiatowym Warszawa 4,6%. Różnica między ekstremalnymi wartościami wynosiła w 2006 roku 32 punkty procentowe. Powiaty położone w północnej części Polski charakteryzowały się najwyższą stopą bezrobocia, a najniższą powiaty wokół dużych miast: Warszawy, Poznania, Katowic, Trójmiasta.

Zróżnicowanie terytorialne, mierzone stopą bezrobocia, utrzymywało się w 2011 roku. W 2011 roku najwyższe bezrobocie było w powiecie braniewskim i wynosiło 29,9%, a najniższe w miastach powiatowych, takich jak: Warszawa i Poznań oraz powiecie poznańskim, 3,6%. Powiaty położone w północno-wschodniej i północno-zachodniej części Polski cechowały się najwyższym bezrobociem, a najniższym powiaty wokół: Poznania, Warszawy, Trójmiasta i Katowic.

Mimo nieznacznej poprawy na lokalnych rynkach pracy, nadal wysoki pozostaje stopień terytorialnego zróżnicowania bezrobocia. Jest to wynikiem zarówno nierównomiernego rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, jak i położenia geograficznego. Stopień zmian na rynku pracy w znacznej części jest uzależniony od tego, czy dany powiat znajduje się w kręgu oddziaływania wielkiej aglomeracji, czy nie, co wpływa na możliwość podejmowania pracy w dużych miastach.

4. Terytorialne zróżnicowanie dojazdów do pracy

Od 1988 roku nie dokonywano żadnego pomiaru dojazdu do pracy dla całej Polski, choć taką potrzebę zgłaszały samorządy lokalne [Kruszka, 2010, 2010, s. 7]. Wreszcie w 2009 roku w Ośrodku Statystyki Miast Urzędu Statystycznego w Poznaniu przeprowadzono badanie pt.: *Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w Polsce w 2006 roku*. Źró-

dlem informacji były zbiory systemu podatkowego urzędów skarbowych za rok 2006, gromadzone w bazie POLTAX (z PIT-11/8B i PIT-40).

Badanie miało na celu określenie natężenia i kierunków przepływów ludności, związanych z zatrudnieniem w Polsce w przekroju regionalnym i lokalnym na koniec 2006 roku. Na podstawie informacji zgromadzonych w wyniku badania dokonano analizy zróżnicowania dojazdów do pracy w przekroju województw i powiatów.

W końcu 2006 roku ponad 2,3 mln osób w Polsce dojeżdżało do pracy, co stanowiło 25% ogółu pracowników najemnych. W 80% gmin liczba wyjeżdżających była większa niż liczba przyjeżdżających, a w 20% gmin do pracy wyjeżdżała więcej niż połowa pracowników najemnych.

Udział osób dojeżdżających, mieszkających w danym województwie, w stosunku do ogółu dojeżdżających w Polsce wahał się od 1,4 % (podlaskie) do 16,8 % (śląskie). Do grupy województw z udziałem wyższym od 10% należały: województwo wielkopolskie (11,5%), mazowieckie (11,3%) i małopolskie (10,1%).

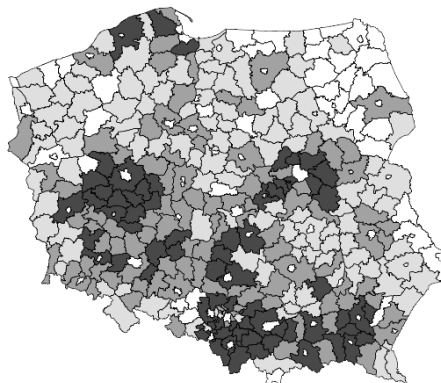
Wysoka mobilność przestrzenna pracowników dotyczyła województw: wielkopolskiego, opolskiego, śląskiego małopolskiego i świętokrzyskiego.

Analizując dojazdy do pracy w przekroju powiatowym, można zauważyć, że najczęściej osób dojeżdżało do pracy w powiatach położonych wokół dużych miast i aglomeracji miejskich, takich jak: Warszawa, Poznań, Wrocław, Gdańsk, Konin oraz w województwie śląskim. W ujęciu powiatowym w całym kraju do pracy najczęściej dojeżdżało od 2,5 tys. do 7,5 tys. osób.

Udział dojeżdżających do pracy, w ogólnej liczbie zatrudnionych, wykazywał najwyższe wartości w powiatach położonych wokół Rzeszowa i Przemyśla (województwo podkarpackie), a także wokół Katowic (województwo śląskie) i Tarnowa (województwo małopolskie).

RYСУNEK 1.

Udział dojeżdżających do pracy na 1000 osób w wieku produkcyjnym, w przekroju powiatów, w 2006 roku

Legenda: □ 8–69 ■ 70–106 ■ 107–149 ■ 150–278

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Przepływy ludności...].

Oceniając zróżnicowanie wyjazdów do pracy (na 1000 ludności w wieku produkcyjnym), należy zwrócić uwagę na dużą różnorodność w natężeniu badanego zjawiska, które w mieście powiatowym Gorzów Wielkopolski wynosiło 8 osób, a w powiecie krosińskim 278 osób. Różnica między ekstremalnymi wartościami wynosiła 270 osób (rysunek 1.).

Najwięcej osób wyjeżdżało z powiatów położonych wokół: Poznania, Warszawy, Trójmiasta, Katowic i Rzeszowa, najmniej z powiatów województwa podlaskiego.

Dużym zróżnicowaniem cechowały się przyjazdy pracowników do pracy, które w mieście powiatowym Świnoujście wynosiły 17 osób na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, a w mieście powiatowym Krosno 512 osób przyjeżdżających do pracy. Różnica między wartościami ekstremalnymi wyniosła 495 osób.

5. Charakterystyka powiatu jarocińskiego

Wybór powiatu jarocińskiego jako studium przypadku badań lokalnego rynku pracy nie był przypadkowy, ze względu na lokalizację na tym terenie wielu przedsiębiorstw państwowych w okresie przed 1989 rokiem. Jak w soczewce skupiły się tutaj wszelkie skutki przemian społeczno-gospodarczych, zapoczątkowanych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Już przed drugą wojną światową Jarocin stanowił silny ośrodek gospodarczy, stanowiący centrum powiatu. W okresie powojennym znacjonalizowano istniejące przedsiębiorstwa, a także wybudowano nowe zakłady pracy.

Przed 1990 rokiem największymi pracodawcami na terenie powiatu jarocińskiego były przedsiębiorstwa państwowe: Jarocińskie Fabryki Mebli – JFM (około 700 zatrudnionych pracowników), Jarocińska Fabryka Obrabiarek – JAF0 (ponad 500 zatrudnionych), Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Lenwit” (ponad 300 zatrudnionych), Fabryka Domów w Mieszkowie (ponad 250 zatrudnionych), Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego „Kotlin” (ponad 300 zatrudnionych), Cukrownia i Rafineria „Witaszyce” (ponad 400 zatrudnionych), Jarocińskie Zakłady Odzieżowe „Jarkon” (ponad 250 zatrudnionych), Przedsiębiorstwo Obsługi Maszyn „POM” (200 zatrudnionych), Państwowe Gospodarstwo Rolne „Raszewy” oraz liczne Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne, zatrudniające w sumie około 1000 osób.

W okresie objętym badaniem żadne z wymienionych przedsiębiorstw już nie istniało, a ich likwidacja przypadła głównie na połowę lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Niektóre z przedsiębiorstw, takich jak: Fabryka Izolacji, Jarocińskie Zakłady Budowy Maszyn „JAROMA”, Tartak Jarocin, Państwowe Gospodarstwo Rolne „Rusko” (obecnie Gospodarstwo Rolne Skarbu Państwa) zmieniły formę własności i zredukowały zatrudnienie łącznie o około 1000 osób. Zmiany gospodarcze spowodowały w tamtym czasie utratę około 5000 miejsc pracy, a nowo powstające przedsiębiorstwa prywatne nigdy nie zdołały wypełnić tej luki.

Powiat jarociński jest jednym z 35 powiatów województwa wielkopolskiego. Został utworzony w 1999 roku w ramach reformy administracyjnej. Jego siedzibą jest miasto Jarocin. W skład powiatu wchodzi:

- gminy miejsko-wiejskie: Jarocin, Żerków;

- gminy wiejskie: Jaraczewo, Kotlin;
- miasta: Jarocin, Żerków.

Po drugiej wojnie światowej w Jarocinie powstała jedna z największych w Polsce fabryk mebli, która znalazła zbytno na swoje towary, początkowo na terenie kraju, a potem w wielu krajach Europy. Równocześnie nastąpił rozwój przemysłu odzieżowego, lnianskiego i budownictwa mieszkaniowego. Powstała cukrownia w Witaszycach i zakład produkujący obrabiarki w Jarocinie. Przemysł stanowił źródło utrzymania dla 30% pracujących.

Jak już wspomniano, żaden z wymienionych zakładów już nie istnieje, a interesujące z punktu widzenia badacza jest to, czy i w jakim stopniu społeczność lokalna potrafi sobie radzić ze zmianami niekorzystnymi dla lokalnego rynku pracy. Są to kluczowe są: umiejętność dostosowania się do zachodzących zmian, gotowość do zmiany kwalifikacji, mobilność, przedsiębiorczość.

6. Przemiany demograficzne w powiecie jarocińskim

Niezmiennie sytuację na rynku pracy determinują czynniki demograficzne, oddziałujące na wielkość populacji w wieku aktywnym zawodowo, a więc siłę roboczą. W Polsce, podobnie jak w wielu krajach Unii Europejskiej, w niedalekiej przyszłości można będzie zauważyć poważne zmiany w strukturze wiekowej ludności i przeobrażenia te w istotny sposób wpłyną na sytuację na rynku pracy. Już dziś można zaobserwować postępujący proces starzenia się społeczeństwa.

W 2011 roku utrwały się niekorzystne tendencje w strukturze wiekowej ludności w powiecie jarocińskim (tabela 2.). Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w 2011 roku wzrósł w porównaniu z 2006 rokiem (13,9%) i wyniósł 15,7%. Zmalał udział ludności w wieku przedprodukcyjnym z 22,8% w 2006 roku do 20,2% w 2011 roku. Udział ludności w wieku produkcyjnym w 2006 roku wynosił 63,3%, a w 2011 roku 64,1%.

TABELA 2.

Struktura ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim w latach 2006 i 2011

Ludność według grup ekonomicznych	Polska		Wielkopolska		Powiat jarociński	
	Lata		Lata		Lata	
	2006	2011	2006	2011	2006	2011
Ogółem	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	20,6	18,5	21,6	19,6	22,8	20,2
Ludność w wieku produkcyjnym	64	64,2	64,6	64,5	63,3	64,1
Ludność w wieku poprodukcyjnym	15,4	17,3	13,8	15,9	13,9	15,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analiza wskaźnika obciążenia demograficznego, tj. liczba ludności w wieku produkcyjnym (powyżej 59/64 roku życia) na 100 osób w wieku produkcyjnym wskazuje, że na koniec 2011 roku w powiecie jarocińskim wskaźnik ten osiągnął najwyższą wartość od 2006 roku i wynosił on 25 (dla Wielkopolski 25, dla Polski 27). Sukcesywny wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego odzwierciedla zmiany, jakie można obserwować w kraju i jakie będą nasilać się w przyszłości.

W porównaniu z 2006 rokiem, w roku 2011 nastąpił wzrost wskaźnika mierzonego jako liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym. Wartość tego miernika w 2011 roku, mimo że była niższa w porównaniu z Wielkopolską – 81 i Polską – 93, to była największa od 2006 roku w powiecie jarocińskim – wzrosła o 17 punktów i wynosiła 78.

Prognozy demograficzne do 2035 roku nie są optymistyczne, nie tylko dla powiatu jarocińskiego, ale także dla Wielkopolski i Polski.

Od 2015 roku do 2035 roku będzie następować spadek liczby ludności w powiecie jarocińskim. Natężenie tego zjawiska będzie wzrastać wraz z upływem kolejnych lat.

Starzenie się społeczeństwa jest wydarzeniem o skali międzynarodowej i wydaje się oczywiste, że prognozy te nie mogą być inne dla powiatu jarocińskiego. Dla Polski perspektywa szybkiego wyjścia z głębokiej depresji demograficznej wydaje się bardzo odległa, bowiem dzietność kobiet w naszym kraju kształtuje się na najniższym poziomie wśród krajów Unii Europejskiej i jest jedną z najniższych w krajach europejskich. W tym samym czasie rośnie liczba młodych osób wyjeżdżających z Polski z zamiarem pozostania za granicą przez dłuższy czas.

W Polsce, w ostatnich latach są podejmowane liczne próby mające na celu stymulację liczby urodzeń, choćby przez podatkowe ulgi prorodzinne, dodatkowe świadczenia w związku z urodzeniem dziecka czy wydłużanie urlopów macierzyńskich. Jednak dotychczas zastosowane instrumenty nie przyczyniają się do zauważalnego wzrostu liczby urodzeń. Niewątpliwie, nie można stwierdzić złego doboru stosowanych środków. Z pewnością brak zamierzonych efektów skłania do zastanowienia się nad właściwym rozmiarem i sposobem adresowania udzielanej pomocy, co może stanowić temat osobnej analizy.

7. Podmioty gospodarcze w powiecie jarocińskim

Przemiana ustrojowa w Polsce spowodowała zmiany gospodarcze w Polsce, a kolejne fazy tej przemiany doprowadziły do upadku licznych przedsiębiorstw.

W badanym okresie w powiecie jarocińskim upadły duże firmy, m.in.: odzieżowe, meblarskie, zakład lniarski, firmy produkujące obrabiarki, ośrodek maszynowy (POM) oraz cukrownia, a zamiast ich zaczęły powstawać nowe, mniejsze firmy sektora prywatnego.

Największy udział wśród podmiotów gospodarczych, działających na terenie powiatu jarocińskiego, miały małe firmy zatrudniające do 9 osób, a ich udział w ogólnej liczbie przedsiębiorstw w 2011 roku wyniósł 94,6%. Podobna tendencja utrzymywała się na przełomie lat 2006-2011. Około 4% firm, działających na terenie powiatu jarociń-

skiego, to przedsiębiorstwa zatrudniające do 49 pracowników. W Polsce i w Wielkopolsce struktura podmiotów gospodarczych, według liczby zatrudnionych pracowników, kształtowała się podobnie.

Zarówno w Polsce, jak i w Wielkopolsce najczęściej przedsiębiorstw zajmowało się działalnością budowlaną i przemysłową (w 2011 roku w Polsce 28%, w Wielkopolsce 36,8%) oraz działalnością usługową w 2011 roku (w Polsce 28,1%, w Wielkopolsce 24,5%), a w powiecie jarocińskim działalnością budowlaną i przemysłową (w 2011 roku 36,8%) oraz rolnictwem.

Najwięcej firm, gdyż ponad 96% wszystkich zarejestrowanych, w 2011 roku należało do sektora prywatnego. Wśród tych firm przeważała działalność gospodarcza, prowadzona przez osoby fizyczne i opierająca się na drobnym handlu, usługach i produkcji. Na terenach wiejskich systematycznie wzrastała liczba firm działających w sferze rolniczej.

Do 2010 roku w równej mierze w Polsce, Wielkopolsce i w powiecie jarocińskim miał miejsce wzrost liczby rejestrowanych nowych przedsiębiorstw, przy jednoczesnym zmniejszaniu się liczby firm wyrejestrowanych. W roku 2011 nastąpił spadek nowo rejestrowanych firm i wzrost likwidowanych przedsiębiorstw.

W porównaniu z 2006 rokiem w 2011 roku, w powiecie jarocińskim na 1000 ludności wzrosła o 78 liczba podmiotów gospodarczych, wpisanych do rejestru REGON (w Wielkopolsce był to wzrost o 78 firm, a w Polsce o 56). Zarejestrowano 81 nowych firm na 1000 ludności, to jest o 12 firm więcej niż w 2006 roku (w Wielkopolsce zarejestrowano o 23 firmy na 1000 ludności więcej niż w 2006 roku, natomiast w Polsce o 21 firm więcej niż w 2006 roku). Jednocześnie wykreślono z rejestru REGON 91 podmiotów gospodarczych w 2011 roku, to jest o 44 firmy więcej niż w 2006 roku (w Wielkopolsce wykreślono 96 podmiotów na 1000 ludności w 2011 roku i to jest o 43 firmy więcej niż w 2006 roku, a w Polsce wypisano 100 podmiotów, czyli więcej o 44 przedsiębiorstwa).

Likwidacja wielu dużych zakładów w okresie transformacji sprawiła, że na rynku pracy pojawiła się nadwyżka siły roboczej, czego odzwierciedleniem w powiecie było wysokie bezrobocie. Jediną możliwością zapewnienia sobie i rodzinie dochodów stało się podejmowanie pracy na własny rachunek albo poszukiwanie zatrudnienia w innych miejscowościach, często odległych od miejsca zamieszkania.

Na terenie powiatu jarocińskiego działały przede wszystkim małe firmy, które zapewniały zatrudnienie pracownikom najemnym oraz właścicielom nowo tworzonych przedsiębiorstw i ich rodzinom.

8. Dojazdy do pracy w powiecie jarocińskim

Obecny rynek pracy wymaga od pracowników zmiany miejsca zamieszkania, zmiany zawodu, a także zdobywania nowych kwalifikacji. Nierównowaga popytu i podaży siły roboczej na rynkach lokalnych powoduje konieczność dojazdów do pracy w obrębie nie tylko swojego powiatu, lecz i województwa czy kraju. Kwiatkowski [Kwiatkowski,

2003, s. 23] wskazuje, że mechanizmem, umożliwiającym zmniejszenie niedopasowania popytu i podaży na rynku pracy, jest zwiększenie mobilności międzyregionalnej.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i otwarciu zagranicznych, niedostępnych dotąd, rynków pracy, Polacy początkowo chętnie decydowali się na wyjazd w celu zatrudnienia, skłonieni wyższymi zarobkami, a więc zapewnieniem sobie i rodzinie wyższego poziomu życia. Dotyczyło to przede wszystkim ludzi młodych, którzy nie podjęli jeszcze pracy w kraju i w związku z tym bez zobowiązań rodzinnych. Dużej liczbie wyjazdów zarobkowych w pierwszym okresie wstąpienia Polski do Unii Europejskiej towarzyszyła w większości przypadków deklaracja powrotu do kraju po zgromadzeniu zasobów pozwalających na stabilne życie w Polsce.

Polska jest tradycyjnym krajem, w którym więzi rodzinne odgrywają decydującą rolę w czasie podejmowania decyzji o emigracji zarobkowej. Stanowi to jednocześnie istotną barierę mobilności społeczeństwa, zwłaszcza tej jego części, która już utworzyła rodzinę i czuje się za nią odpowiedzialna. Ważnymi przeszkodami są: wysokie koszty zakupu czy wynajęcia mieszkań, zorganizowania opieki dla dzieci, jak i stres związany z oddzieleniem od rodziny. W ten sposób wysokość wynagrodzenia nie zawsze rekompensuje ponoszone straty. Brak mobilności przestrzennej bezrobotnych jest przyczyną powstawania i trwania bezrobocia [Góra, Sztanderska, 2006, s. 9].

W 2009 roku Ośrodek Statystyki Miast Urzędu Statystycznego w Poznaniu przeprowadził badanie: *Przeptyny ludności związane z zatrudnieniem w Polsce w 2006 roku*. Postępując w sposób zgodny z badaniem z 2006 roku, pozyskano dane dla powiatu jarocińskiego z Urzędu Skarbowego w Jarocinie z bazy POLTAX na 31 grudnia 2010 roku. Pozwolilo to na dokonanie analizy skali i natężenia dojazdów do pracy mieszkańców powiatu jarocińskiego w latach 2006 i 2010.

Do pracy, poza powiat jarociński, dojeżdżało w 2006 roku 25,7% pracujących, a już 37,1% w 2010 roku. W 2006 roku ludność dojeżdżająca do pracy ogółem stanowiła 57,8% pracujących w powiecie, natomiast w 2010 roku 83,4%.

W 2010 roku w powiecie jarocińskim 37 osób na 100 pracujących dojeżdżało do pracy. Najwięcej osób dojeżdżało w gminie Żerków (2010 rok – 65 osób) i w gminie Kotlin (2010 rok – 60 osób). Wysoki wskaźnik charakteryzował także gminę Jaraczewo (39 osób) i gminę Jarocin (32 osoby).

W 2006 roku tylko 170 pracowników (5,5% wyjeżdżających poza powiat) znalazło zatrudnienie poza województwem, a w 2010 roku nastąpił wzrost do 749 osób (15,8% wyjeżdżających poza powiat). Zwiększyło się natężenie wyjazdów do pracy i zmieniły się kierunki mobilności przestrzennej (rysunek 2.). W 2006 roku najczęściej wybierano miejsce pracy położone niedaleko miejsca zamieszkania. W 2010 roku sytuacja kształtowała się odmiennie, gdyż mieszkańcy powiatu chętnie wyjeżdżali do miejscowości w różnych częściach kraju.

W 2006 roku najwięcej mieszkańców powiatu jarocińskiego dojeżdżało do pracy do Poznania (1 272 osób, tj. 43,49% wszystkich dojazdów na terenie Wielkopolski), do powiatu pleszewskiego (380 osób) i powiatu średzkiego (312 osób).

W 2010 roku kierunki dojazdów na terenie Wielkopolski niewiele się zmieniły, natomiast wzrosło ich natężenie. Do Poznania dojeżdżało 1 325 osób, a do powiatu poznańskiego 432 osoby (stanowiło to 44,13% wszystkich dojazdów na terenie

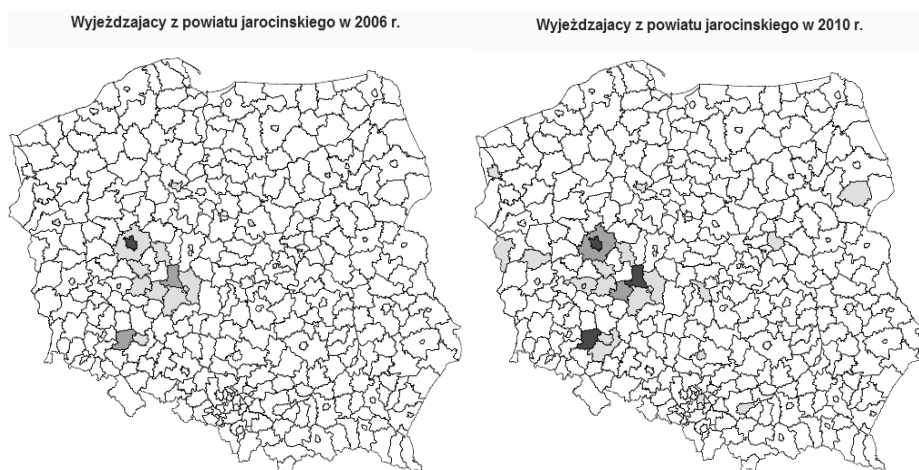
Wielkopolski). Mieszkańcy gminy Jarocin w 2006 roku dojeżdżali do pracy przede wszystkim do Poznania i powiatu średzkiego, a w 2010 roku, oprócz Poznania i powiatu średzkiego, gwałtownie wzrosły dojazdy do powiatu poznańskiego (wzrost o 248% w stosunku do 2006 roku).

Dojazdy do pracy wewnątrzpowiatowe wzrosły o 57%, a poza powiat dojeżdżało 43% ludności. Na terenie powiatu jarocińskiego pracownicy dojeżdżali do pracy głównie do Jarocina i Żerkowa, a więc gmin miejsko-wiejskich. W województwie kierunkiem migracji było miasto Poznań i powiaty: średzki, pleszewski i poznański.

Mieszkańcy znaleźli również zatrudnienie poza granicami województwa wielkopolskiego. Największym zainteresowaniem cieszyły się województwa: mazowieckie (miasto Warszawa), śląskie (powiat bielski) oraz dolnośląskie (miasto Wrocław).

RYSUNEK 2.

Wyjeżdżający do pracy poza powiat jarociński w 2006 i 2010 roku

Legenda: □ 0 ■ 1–300 ■ 301–450 ■ powyżej 450

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Przepływy ludności...*] i danych z Urzędu Skarbowego w Jarocinie.

Badania dowodzą, że mobilność mieszkańców powiatu jarocińskiego uległa znacznemu wzrostowi. O ile jeszcze w 2006 roku natężenie dojazdów do pracy należało do niskich i przeciętnych, to w 2010 roku (biorąc za podstawę wyniki w pozostałych powiatach dla 2006 roku) było już do wysokie. Ostatecznie mogłyby tę tezę potwierdzić badania dojazdów przeprowadzone dla powiatów całej Polski dla 2010 roku. Niestety, badania tego rodzaju, o dużej wartości poznawczej i związane z wiarygodnymi danymi, zostały przeprowadzone jednorazowo dla roku 2006. Niemniej, badania które miały miejsce w 2010 roku tylko dla powiatu jarocińskiego, pozwalają wyciągnąć wnioski co do zdolności adaptacyjnych strony podażowej badanego rynku pracy.

9. Bezrobocie w powiecie jarocińskim

Bezrobocie jest problemem złożonym, wymagającym dogłębnej i wielowymiarowej analizy. Należy zatem zaznaczyć jego regionalny charakter, gdyż nie tylko w skali kraju, ale również na poziomie regionu mogą występować znaczne różnice w rozmiarze i strukturze bezrobocia. Bezrobocie stanowi problem zarówno w wymiarze ekonomicznym – dlatego, że pociąga za sobą konieczność ponoszenia przez państwo ogromnych wydatków na zabezpieczenia socjalne; społecznym – ponieważ skutki bezrobocia stają się niezwykle dotkliwą kwestią społeczną oraz w wymiarze indywidualnym, bowiem jego skutki są problemem psychologicznym.

Bezrobocie w Polsce jest badane na podstawie dwóch różnych źródeł: Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonego przez GUS oraz rejestrów prowadzonych przez Powiatowe Urzędy Pracy. Dane różnią się ze względu na: odmienną metodologię badania, definicję bezrobotnego i przyjęte okresy sprawozdawcze. Bezrobotnym, według BAEL, jest osoba w wieku 15–74 lata, która w okresie badanego tygodnia nie pracowała (nie przepracowała nawet jednej godziny), aktywnie poszukiwała pracy w ciągu ostatnich czterech tygodni przed badaniem i była gotowa do podjęcia pracy w przeciągu dwóch tygodni następujących po tygodniu badania. Dane dotyczące bezrobocia rejestrowanego są zbierane w ramach statystyki publicznej z Powiatowych i Wojewódzkich Urzędów Pracy. Są one związane z całą populacją osób spełniających wymagania określone w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Dane te obejmują wszystkie osoby, które w danym okresie przebywały w rejestrze Powiatowych Urzędów Pracy (PUP) oraz osoby poszukujące pracy, niezarejestrowane w PUP, które zgłosiły się do urzędu po poradę zawodową.

Dane według BAEL dotyczą analizy regionalnej, w związku z tym nie mogą być wykorzystywane do analizy lokalnych rynków pracy.

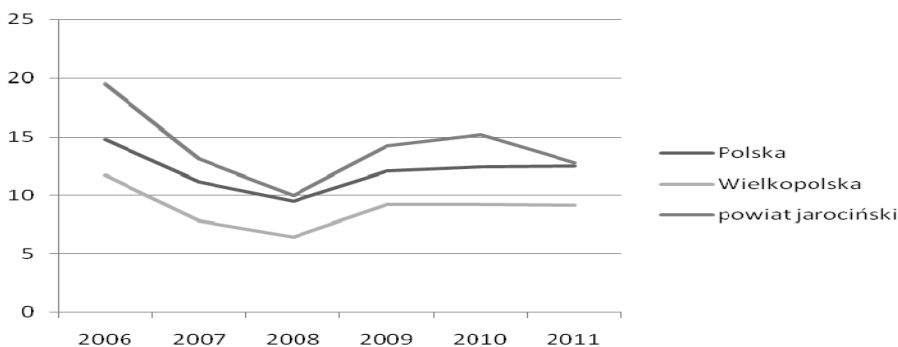
Wskaźnikiem wyróżniającym lokalny rynek pracy jest stopa bezrobocia rejestrowanego. Powiat jarociński w latach 2006–2011 cechował się wyższą w porównaniu z Polską i Wielkopolską stopą bezrobocia (rysunek 3.). Mimo że ogólny trend dla Polski, Wielkopolski i powiatu był podobny, to stopa bezrobocia przewyższała wartości charakterystyczne dla kraju i województwa. Decydujący wpływ na kondycję rynku pracy miało zamknięcie dużych zakładów pracy, które dominowały na tym rynku do 2000 roku.

W powiecie jarocińskim stopa bezrobocia rejestrowanego w 2006 roku sięgała 19,5% (w Wielkopolsce 11,7%, a w Polsce 14,8%) i do 2008 ulegała zmniejszeniu, natomiast od 2009 roku nastąpił jej ponowny wzrost (2009 rok – 14,2%). Takim samym trendem cechowało się to zjawisko zarówno w Polsce, jak i w Wielkopolsce, lecz tam stopa bezrobocia przyjmowała niższe wartości (rysunek 3.).

W 2011 roku stopa bezrobocia w powiecie jarocińskim wynosiła 12,8%. Porównując z rokiem 2006, stopa bezrobocia spadła o 6,7 punktów procentowych, tymczasem w porównaniu z rokiem 2008 wzrosła o 2,8%. Wysoki poziom bezrobocia w roku 2006 i niski poziom w 2008 roku zaobserwowano tak samo w całym województwie wielkopolskim, jak i w całej Polsce.

WYKRES 1.

Stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim, w latach 2006-2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Udział bezrobotnych, zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym, w powiecie jarocińskim wynosił w 2006 roku 11,2%, małał do 2009 roku (w Wielkopolsce w 2006 roku 7,7 %, a w Polsce 9,4%), natomiast od 2009 do 2011 roku wskaźnik ten ulegał wzrostowi. W 2011 roku bezrobotni w liczbie ludności w wieku produkcyjnym stanowili już 13,7% (w Wielkopolsce w 2011 roku 9,7%, a w Polsce 11,4%), (tabela 3.).

TABELA 3.

Udział bezrobotnych, zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim, w latach 2006-2011

Jednostka terytorialna	Lata					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Polska	9,4	7,1	6	7,7	7,9	11,4
Wielkopolska	7,7	5,1	4,1	6	6	9,7
Powiat jarociński	11,2	7,5	5,6	8,2	8,7	13,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Największy udział wśród bezrobotnych stanowiły kobiety i ta tendencja nie zmieniła się na przełomie lat 2006-2011, mimo niewielkiej poprawy w 2009 roku (w Polsce kobiety stanowiły 51,1 % bezrobotnych, w Wielkopolsce 54,7%, a w powiecie jarocińskim 55,3%).

Zmniejszeniu uległa liczba bezrobotnych, zarejestrowanych do 24 lat na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, w 2011 roku w porównaniu z 2006 rokiem (tabela 4.), przy czym wielkość tego miernika była wyższa w 2006 roku (31 osób bezrobotnych na 1000 ludności w wieku produkcyjnym stanowiła młodzież do 24 lat) i w 2011 roku (20 osób bezrobotnych na 1000 ludności w wieku produkcyjnym to młodzież do 24 lat)

w porównaniu z Wielkopolską (2006 rok – 18; 2011 rok – 15) i Polską (2006 rok – 20; 2011 rok – 17).

TABELA 4.
Bezrobotni, zarejestrowani do 24 lat na 1000 ludności w wieku produkcyjnym w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim, w latach 2006-2011

Jednostka terytorialna	Lata					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Polska	19,5	13,6	12,4	17,3	17,2	16,8
Wielkopolska	17,5	10,8	9,9	15,9	15,3	14,6
Powiat jarociński	31,2	20,6	18	26,6	27,8	19,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Najwięcej bezrobotnych zarejestrowanych, pozostających bez pracy dłużej niż rok na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim było w 2006 roku (w Polsce 47 bezrobotnych na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, w Wielkopolsce 36, a w powiecie jarocińskim 52).

W latach 2006-2009 nastąpił spadek liczby bezrobotnych, pozostających bez pracy powyżej 1 roku na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, a od 2010 roku miał miejsce ponowny wzrost tej grupy bezrobotnych. W 2011 roku na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, w Polsce bez pracy powyżej roku pozostawało 28 bezrobotnych, w Wielkopolsce 18, a w powiecie jarocińskim 21 bezrobotnych (tabela 5.).

TABELA 5.
Bezrobotni zarejestrowani, pozostający bez pracy dłużej niż 1 rok na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim, w latach 2006-2011

Jednostka terytorialna	Lata					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Polska	46,5	32,1	20,4	19,9	22,9	27,7
Wielkopolska	36,3	21,3	11,1	11,9	14,6	17,6
Powiat jarociński	52,1	32,6	14,5	16,2	20,7	21,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

W 2011 roku wzrosła liczba bezrobotnych z wykształceniem wyższym na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, w porównaniu z 2006 rokiem, w powiecie jarocińskim o 2 osoby, w województwie wielkopolskim i w Polsce zarejestrowano wzrost o 3 osoby. W powiecie jarocińskim współczynnik ten malał do 2009 roku (analogicznie było w Polsce i Wielkopolsce), jednak pozostawał on ciągle na wyższym poziomie niż w porównywanych jednostkach terytorialnych (tabela 6.).

TABELA 6.

Bezrobotni z wykształceniem wyższym na 1000 ludności w wieku produkcyjnym w Polsce, Wielkopolsce i powiecie jarocińskim, w latach 2006-2011

Jednostka terytorialna	Lata				
	2006	2007	2008	2009	2010
Polska	5,7	4,9	5,1	7,2	8,2
Wielkopolska	4,2	3,5	3,6	5,8	6,3
Powiat jarociński	5,3	4,8	5	7,3	8,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

W latach 2006-2011 wśród bezrobotnych przeważały osoby mieszkające na wsi. W 2011 roku, w powiecie jarocińskim ich udział stanowił 58,6%, natomiast tereny miejskie zamieszkiwało 41,4% ogółu bezrobotnych.

Wszystkie zestawienia danych na temat rynku pracy powiatu jarocińskiego, z tymi pozyskanymi dla kraju i Wielkopolski, jednoznacznie świadczą o niekorzystnej sytuacji panującej na rynku pracy w powiecie jarocińskim.

Kategorią wiekową, szczególnie zagrożoną skutkami bezrobocia, jest młodzież do 24 lat, mimo że sytuacja ta w 2011 roku poprawiła się w porównaniu z 2006 rokiem. Grupa ta w powiecie jarocińskim wciąż stanowi większą część i jest wyższa niż w Wielkopolsce i Polsce. Wysoki poziom bezrobocia wśród młodzieży opóźnia, a czasem uniemożliwia im ekonomiczne i społeczne usamodzielnienie się, prowadzi do deprawacji materialnej typu ubytkowego i typu aspiracyjnego oraz znacznych zaburzeń w sferze psychologicznej [Kelvin, Jarret, 1985, s. 12].

10. Podsumowanie

Monitoring sytuacji na lokalnych rynkach pracy wiąże się nie tylko z obserwacją i pomiarem popytu i podaży siły roboczej, ale umożliwia podejmowanie właściwych działań, zmierzających do likwidacji tej nierównowagi. Zapotrzebowanie na tego typu informacje jest zgłaszane przede wszystkim przez władze lokalne, które upatrują w nich możliwość podejmowania właściwych działań w celu eliminacji bezrobocia na rynku lokalnym.

Wynikiem nierównowagi jest bezrobocie, które jest zjawiskiem nierozzerwalnie związanym z gospodarką rynkową. Niewielu dzisiaj kwestionuje konieczność podjęcia w przeszłości decyzji o przeprowadzeniu reformy gospodarczej. Natomiast wciąż otwarte pozostaje pytanie o racjonalność wszystkich pojedynczych decyzji składających się na ogół działań, zwanych reformą. Szczególne kontrowersje budzą decyzje prowadzące do masowej likwidacji przedsiębiorstw wybranych sektorów czy branż, zwłaszcza w sektorze rolnictwa.

Rezultatem podjętych w przeszłości działań, słusznych z punktu widzenia celów makroekonomicznych, jest dzisiaj głębokie zróżnicowanie na lokalnych rynkach pracy.

Przykładem ośrodka gospodarczego, w którym ujawniły się wszystkie skutki przemian prowadzące do utraty pozycji silnego i lokalnego rynku pracy, jest Jarocin.

Mimo spadku stopy bezrobocia w powiecie jarocińskim w 2011 roku (jest ona nadal wyższa niż w Wielkopolsce i Polsce), niekorzystny jest wzrost bezrobocia wśród kobiet i osób pozostających bez pracy dłużej niż rok oraz wśród osób młodych.

Trwałą tendencją od kilku lat jest wzrost mobilności siły roboczej, czego dowodzi analiza dojazdów do pracy, świadcząca o zwiększaniu skłonności do podążania za pracą. W powiecie jarocińskim wzrosło natężenie dojazdów do pracy, jak i ilość kierunków. Istnieje duża liczba osób, które dojeżdżają do Poznania i powiatu poznańskiego. Jednocześnie wzrosła liczba osób (co jest pewnym *novum* w badanym powiecie), które podjęły decyzję o zatrudnieniu w miejscowościach znacznie oddalonych od miejsca zamieszkania, np. w Warszawie, Wrocławiu.

Złożoność procesów, zachodzących w życiu gospodarczym, uniemożliwia wskazanie jednej, głównej przyczyny pogłębiającego się zróżnicowania na lokalnych rynkach pracy. Badania potwierdzają, iż pierwotną przyczyną bezrobocia, a zatem nierównowagi jest stan gospodarki.

Z pewnością, pozostawienie małych ośrodków miejskich z tą wiarą, że mechanizmy rynkowe rozwiążą problem samoistnie, dzięki automatycznemu dopasowaniu się popytu i podaży, pogłębia problemy lokalnych rynków pracy.

Podstawą zrównoważonego rozwoju jest nie tylko osiągnięcie makroekonomicznych celów, lecz wspieranie lokalnych rynków i wyrównywanie szans.

Zatem, świadomości istniejących problemów powinno towarzyszyć wspieranie samorządów lokalnych przez zwiększanie środków na realizację ustawowo powierzonych zadań, w szczególności zadań związanych ze zwalczaniem bezrobocia [Kuciński, 2002, s. 5-8]. Przekazanie tych zadań powiatom pozbawionym w zasadzie dochodów własnych, bez przekazania istotnych środków finansowych, niewątpliwie, nie doprowadzi do rozwiązania wskazanych problemów.

Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych dla powiatu jarocińskiego.

Literatura

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski IV kwartał 2006 – 2011*, 2006-2011, GUS, Warszawa.
- Długosz Z. 1992 *Typologia miast Polski w świetle wybranych parametrów migracji ludności*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Gębski M. 2008 *Rynek pracy, wybrane problemy*, Wydawnictwo Wszechnica Świętokrzyska, Kielce.
- Gołata E. 2004 *Estymacja pośrednia bezrobocia na lokalnym rynku pracy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Gołata E., Witkowska A. 2006 *Analiza sytuacji na regionalnym rynku pracy*, ASM Centrum Badań i Analiz Rynku, Kutno.
- Góra M., Sztanderska U. 2006 *Wprowadzenie do analizy lokalnego rynku pracy*, Wydawnictwo ARTE, Grójec.

- Jarmołowicz W., Knapińska M. 2005 *Polityka państwa na rynku pracy w warunkach transformacji i integracji gospodarczej*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.
- Kabaj M. 1995 *Bezrobocie długookresowe: przyczyny, skutki i środki przeciwdziałania*, Instytut Pracy i Problemów Socjalnych, Warszawa.
- Kelvin P., Jarret J. E. 1985 *Unemployment. Its Social Psychological Effects*, Cambridge University Press, Londyn-New York, cyt. za: Koptas G. 1992 *Spoleczno-psychologiczne następstwa bezrobocia*, „Polityka Społeczna”, nr 1.
- Kruszka K. 2010 *Dojazdy do pracy w Polsce. Terytorialna identyfikacja przepływów ludności związanych z zatrudnieniem*, GUS, Urząd Statystyczny w Poznaniu.
- Kuciński K. 2002 *Przedsiębiorstwo wobec bezrobocia*, Materiały i Prace Instytutu Funkcjonowania Gospodarki Narodowej, LXXXI, Szkoła Główna Handlowa.
- Kwiatkowski E. 2003 *Bezrobocie*, PWN, Warszawa.
- Mortimer-Szymczak H. 1992 *Przestrzenne zróżnicowanie rynku pracy i bezrobocia*, Warszawa.
- Przepływy ludności związane z zatrudnieniem w 2006 roku*, Urząd Statystyczny w Poznaniu.
- Socha M., Sztanderska, U. 2000 *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, PWN, Warszawa.
- Suhecki B., Gajdos A. 2005 *Modelowanie i prognozowanie rynku pracy*, Politechnika Wroclawska, Centrum Kształcenia Ustawicznego, Wrocław.
- Telep J., Ćwik, B. 2008 *Lokalny rynek pracy w Polsce w latach 2001-2005*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna ALMA MER, Warszawa.
- Unolt J. 1999 *Ekonomiczne problemy rynku pracy*, BPS Śląsk, Katowice.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (Dz. U. z 2008 roku, Nr 69, poz. 415, ze zm.).
- Wilczyński W. 2000 *Rynek i pieniądź w Polsce u progu XXI wieku*, WSB, Poznań.